

УДК 343.13

НЕВИКОНАННЯ ПІДОЗРЮВАНИМ, ОБВИНУВАЧЕНИМ ПОКЛАДЕНИХ НА НЬОГО ОBOB'ЯЗКІВ У РАЗІ ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЗOBОВ'ЯЗАННЯ ЯК ПІДСТАВА НАКЛАДЕННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ

Мартинців А.М., старший лаборант
кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Прикарпатський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню процесуальних обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із застосуванням особистого зобов'язання, невиконання яких може мати наслідком накладення грошового стягнення.

Ключові слова: кримінальне процесуальне правопорушення, особисте зобов'язання, обов'язки, підозрюваний, обвинувачений, грошове стягнення.

Стаття посвящена исследованию процессуальных обязанностей возложенных на подозреваемого, обвиняемого в связи с применением личного обязательства, невыполнение которых может привести к применению денежного взыскания.

Ключевые слова: уголовное процессуальное правонарушение, личное обязательство, обязанности, подозреваемый, обвиняемый, денежное взыскание.

Martyntsev A.M. NON-FULFILLMENT BY SUSPECT, ACCUSED IMPOSED ON HIM DUTIES IN THE CASE OF APPLICATION OF PERSONAL LIABILITY AS A BASIS TO IMPOSITION OF THE MONETARY PENALTY

The article is dedicated to research of procedural duties, imposed on the suspect, accused in connection with the application of personal liability, non-fulfillment of which can be in result the imposition of monetary penalties.

Key words: criminal procedural violations, personal liability, duties, suspect, accused, monetary penalty.

Фактичною підставою накладення грошового стягнення як заходу кримінальної процесуальної відповідальності є кримінальне процесуальне правопорушення, під яким слід розуміти закріплене в законі винне, суспільно-небезпечне, протиправне діяння учасника кримінального провадження, що полягає у невиконанні чи неналежному виконанні покладених на нього обов'язків у сфері кримінального судочинства.

У науковій літературі питання визначення поняття та структури кримінального процесуального правопорушення як підстави застосування кримінальної процесуальної відповідальності загалом досліджувались у працях В. Бородинова, В. Вепрева, Г. Ветрової, С. Ігнатова, З. Ковриги, Ю. Маркелової, С. Олькова, І. Самошенка, А. Столмакова, В. Чабанюка, Е. Чуклової та інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Що стосується дослідження кримінальних процесуальних правопорушень, які мають наслідком накладення грошового стягнення, то у вітчизняній науці такі дослідження взагалі відсутні за винятком однієї публікації Н. Карпова та А. Штанька, у якій в загальному досліджено порядок накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження.

У КПК України за об'єктивними ознаками визначено чотири види правопорушень, які можуть мати наслідком накладення грошо-

вого стягнення, одне з яких – невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків у разі застосування особистого зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 179 КПК України особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом один чи кілька обов'язків, передбачених ст. 194 КПК України. Чітке законодавче визначення таких обов'язків є гарантією належного обґрунтування накладення грошового стягнення у випадку їх невиконання.

Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети цієї статті дослідження невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків у разі застосування особистого зобов'язання як підстави накладення грошового стягнення.

Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 179 КПК України у разі застосування до підозрюваного, обвинуваченого особистого зобов'язання підозрюваному, обвинуваченому письмово під розписку повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення.

Перелік процесуальних обов'язків, які можуть бути покладені на підозрювано-

го, обвинуваченого передбачений ч. 5 ст. 194 КПК України. При цьому, як зазначають автори науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України за загальною редакцією В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова, зазначені у ч. 1 ст. 179 КПК України, процесуальні обов'язки підозрюваного, обвинуваченого здебільшого стосуються обмеження щодо передбаченого ст. 33 Конституції України права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання чи перебування і право вільно залишати територію України [1, с. 452–453].

Відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладено обов'язок прибувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю або за викликом у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, зокрема для проведення процесуальних дій. Важливе значення має дотримання передбаченого КПК України порядку його здійснення, зокрема у матеріалах кримінального провадження має бути підтвердження отримання підозрюваним, обвинуваченим повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. Окрім того, слід враховувати наявність поважних причин чи повідомлення про причини неприбуття. При цьому, як зазначають автори науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України за загальною редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила, у випадках неможливості явки за викликом у призначений термін підозрюваний, обвинувачений повинен письмово повідомляти про це слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого перебуває справа [2, с. 407].

Відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду. Вказаний обов'язок, як зазначає А.П. Слободзян, обирається у випадках, коли обставини, які є предметом обґрунтування сторін кримінального провадження свідчать про те, що мета застосування заповідного заходу може бути досягнута при обмеженні права обвинуваченого, підозрюваного відлучатися з місця його постійного проживання або перебування [3, с. 206].

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV місце проживання – це житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає постійно або тимчасово [4]. Місцем проживання може бути житло-

вий будинок, квартира, службове житло, такі спеціалізовані будинки, як гуртожиток, спеціальний будинок для самотніх старих, будинок-інтернат для інвалідів, ветеранів та ін. Окрім того, підозрюваний, обвинувачений може постійно проживати чи перебувати в іншому житловому приміщенні за договором найму (піднайму), оренди або на інших підставах, визначених законодавством України.

Що стосується місця перебування, то відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV ним є адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік [4]. Коментуючи п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України автори науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України за загальною редакцією В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова зазначають, що місцем тимчасового перебування є місце, де особа перебуває у зв'язку із проїздом, відрядженням, лікуванням, відпусткою, навчанням та ін. Це може бути готель, санаторій, будинок відпочинку чи інші подібні приміщення, а також житлові приміщення, що не є місцем постійного проживання громадянина [1, с. 453]. Така ж позиція викладена й у публікаціях А. Слободзяна та О. Бондаренка [3, с. 206; 5, с. 67]. Проте, як видається, таке трактування місця перебування є занадто широким в розумінні п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України та відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV, оскільки КПК України визначено місце перебування, а не тимчасового перебування. Місце перебування така само, як і місце проживання підозрюваного, обвинуваченого, визначається місцем його реєстрації паспортною службою органів внутрішніх справ відповідно до Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів, затвердженого Наказом МВС України від 22.11.2012 р. № 1077.

У разі ж необхідності відлучитися із населеного пункту, місця проживання (перебування) у зв'язку з відрядженням, лікуванням і т.д. підозрюваний, обвинувачений повинен письмово повідомити про це слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого перебуває справа, та відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України отримати на це їх письмовий дозвіл. При цьому, як видається з метою належного забезпечення виконання зобов'язання підозрюваним, обвинуваченим у письмовому повідомленні слід

зазначати дату та час прибуття до пункту призначення, мету та строк перебування, а також дату та час повернення.

Відсутність підозрюваного, обвинуваченого за місцем проживання чи перебування без повідомлення про це відповідному органу вважається порушенням виконання особистого зобов'язання.

Відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 194 КПК України підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи. При цьому підозрюваний чи обвинувачений не повинен отримувати дозвіл слідчого, прокурора, суду, у провадженні якого перебуває справа.

Пунктом 4 ч. 5 ст. 194 КПК України визначено обов'язок підозрюваного, обвинуваченого утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом. На думку О. Бондаренка, це є порушенням права особи на свободу спілкування, зазначеного у ст. 34 Конституції України, оскільки на законодавчому рівні не встановлено критеріїв для визначення кола осіб, за якими суд або слідчий суддя має право обмежити спілкування обвинуваченого, оскільки зі змісту ст. 194 КПК України не зрозуміло, які особи підпадають під цю норму [5, с. 68–69]. Проте сутність будь-якого запобіжного заходу полягає в обмеженні тих чи інших прав та свобод підозрюваного, обвинуваченого, а що стосується кола осіб, з якими суд або слідчий суддя має право обмежити спілкування, то вони в кожному конкретному випадку з урахуванням певних обставин визначаються слідчим суддею, судом. Так, наприклад, Першотравенський міський суд Дніпропетровської області, ухвалою від 06.09.2014 р. змінюючи обвинуваченому ОСОБА_2 запобіжний захід із утримання під вартою на заставу, додатково застосував особисте зобов'язання, покладаючи на обвинуваченого, окрім інших, обов'язок утримуватися від спілкування з особами, що вживають наркотичні та психотропні речовини та займаються їх збутом [6].

Для обґрунтування необхідності обмеження спілкування підозрюваного, обвинуваченого з конкретними особами в ухвалі суду варто зазначати причини, з яких підозрюваний, обвинувачений повинен утримуватися від спілкування з ними. При цьому слід погодитись з авторами науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу України за загальною редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила про те, що покладення обов'язку утримуватися від спілкування

з адвокатом, своїм захисником та законним представником взагалі неприпустиме, оскільки таке спілкування є одним із гарантованих законом прав на захист [2, с. 407].

Варто підкреслити, що судова практика йде тим шляхом, що навіть ненавмисні дії підозрюваного, обвинуваченого можуть вважатись порушенням обов'язку утримуватися від спілкування з будь-якою особою. Так, Великописарівський районний суд Сумської області, розглянувши 18.03.2013 р. клопотання прокурора про накладення на обвинуваченого ОСОБА_3 грошового стягнення у розмірі двох мінімальних заробітних плат, оскільки обвинувачений порушив обов'язки, які були покладені на нього ухвалою слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 28.01.2013 р., де визначено утримуватись від спілкування з потерпілим ОСОБА_4, свідками ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, встановив, що 04.03.2013 р. близько 16 години біля кафе «Надія» в смт. В. Писарівка на святкуванні «Проводів зими» ОСОБА_3 випадково зустрівся з ОСОБА_4, мав з ним розмову та попросив у нього вибачення, чим порушив обов'язок, передбачений п. 4 ч. 5 ст. 194 КПК України. За таких обставин суд прийшов до висновку, що клопотання прокурора про накладення на обвинуваченого ОСОБА_3 грошового стягнення підлягає задоволенню [7].

Відповідно до п. 5 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладено обов'язок не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом. За змістом цієї статті такі місця мають загальну характеристику та повинні стосуватись або події злочину, або особи учасника кримінального провадження, наприклад, місце події, місце проживання потерпілого, свідка, іншого підозрюваного чи обвинуваченого, місця масового відпочинку громадян чи місця, де здійснюється продаж алкогольних напоїв на розлив і т.д. Так, Першотравенський міський суд Дніпропетровської області, ухвалою від 06.09.2014 р. змінюючи обвинуваченому ОСОБА_2 запобіжний захід із тримання під вартою на заставу, додатково застосував особисте зобов'язання, покладаючи на обвинуваченого окрім інших обов'язок не відвідувати місця, де збираються особи, що вживають або збувають заборонені в обігу речовини [6].

У кожному конкретному випадку у своїй постанові суд по можливості повинен конкретизувати таке місце та мотивувати необхідність заборони його відвідування.

Пунктом 6 ч. 5 ст. 194 КПК України передбачено обов'язок підозрюваного, обвинуваченого пройти курс лікування від нар-

котичної або алкогольної залежності. Як видається, такий процесуальний обов'язок може бути покладений на підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого є достовірні відомості про наявність наркотичної чи алкогольної залежності (довідка про те, що він перебуває на обліку в диспансері, висновок судово-медичної експертизи і т.д.) та у випадку вчинення ними злочину у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю чи наркотичних засобів чи окремих злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Відповідно до п. 7 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладено обов'язок докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання. З цього приводу слушним є зауваження А.П. Слободзяна про те, що дуже важливо зайняти вільний час підозрюваного, обвинуваченого, оскільки зайнятість особи позитивно впливає на виправлення та можливість запобігання рецидиву злочину [3, с. 207]. Водночас положення п. 7 ч. 5 ст. 194 КПК України є досить абстрактним, оскільки позбавлене будь-якої конкретики. Так, зі змісту положення не зрозуміло, які дії повинна вчиняти особа, щоб працевлаштуватись чи піти навчатись, в який строк підлягає виконанню такий обов'язок і які наслідки його виконання – все ж особа має працевлаштуватись (навчатись) чи створити видимість того, що вона намагалась це зробити. Така невизначеність може призводити до необґрунтованого накладення грошового стягнення за невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладеного на нього обов'язку. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне законодавчо передбачити строки і порядок влаштування підозрюваного, обвинуваченого на роботу чи навчання, а також обов'язково зазначити, що органи внутрішніх справ повинні сприяти у цьому.

Пунктом 8 ч. 5 ст. 194 КПК України визначено обов'язок підозрюваного, обвинуваченого здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну. До таких документів відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р. № 3857-XII належать проїзний документ дитини; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи моряка [8]. Крім того, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р. № 3857-XII громадянини

України може бути тимчасово відмовлено у видачі паспорта у випадках, якщо стосовно нього в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, – до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень [8].

Відповідно до п. 9 ч. 5 ст. 194 КПК України на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладено обов'язок носити електронний засіб контролю. Відповідно до ч. 1 ст. 195 КПК України застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження. Як зазначає Л.В. Гаврилюк, застосування до підозрюваного, обвинуваченого електронного засобу контролю у випадку обрання до нього іншого, не пов'язаного із триманням під вартою запобіжного заходу, сприятиме запобігання його спробам відлучитися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого; відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом, тощо [9, с. 100].

Відмова від носіння електронного засобу контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу є невиконанням відповідного обов'язку, покладеного на підозрюваного, обвинуваченого і спричиняє наслідки, передбачені п. 2 ст. 179 КПК України (до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення). Водночас слід зазначити, що у переважній більшості суди за невиконання обов'язку щодо носіння електронного засобу контролю обмежуються застосуванням більш жорсткого запобіжного заходу – тримання під вартою, ігноруючи при цьому можливість накладення грошового стягнення.

Згідно з КПК України про роз'яснення підозрюваному, обвинуваченому покладених на нього обов'язків складається протокол роз'яснення підозрюваному (обвинуваченому) обов'язків, передбачених у ч. 2 ст. 179 та ч. 5 ст. 194 КПК України. Як зазначають автори підручника Кримінальний процес за редакцією В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило, інформування підозрюваного, обвинуваченого про можливість настання таких наслідків при невиконанні ним покладених на нього обов'язків, має подвійне значення, що полягає, по-перше, у здійсненні на нього певного психологічного впливу з метою спонукання до виконання цих обов'язків, а по-друге, у забезпеченні визначеності у

питанні правового статусу цієї особи, передбачуваності для неї правових наслідків її поведінки [10, с. 311]. При цьому варто зазначити, що підставою накладення грошового стягнення може бути лише факт порушення умов застосування особистого зобов'язання без поважних причин. Якщо підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки з поважної причини, наприклад, не прибув до визначеної службової особи у разі хвороби і не мав можливості попередити про це особу, яка здійснює кримінальне провадження, накладення грошового стягнення з таких підстав не відповідатиме закону.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що проведений аналіз процесуальних обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із застосуванням особистого зобов'язання, невиконання яких може мати наслідком накладення грошового стягнення, свідчить про недостатню чітку законодавчу регламентацію окремих з них. Так, уточненню підлягає положення п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України, відповідно до якого підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду з урахуванням положень п. п. 3, 4 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV, якими визначено місце проживання та місце перебування особи. Окрім того, п. 7 ч. 5 ст. 194 КПК України, яким передбачено можливість покладення на підозрюваного, обвинуваченого обов'язок докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання, слід уточнити з урахуванням необхідності визначення конкретних строків і порядку влаштування підозрюваного, обвинуваченого на роботу чи навчання, за сприяння органів внутрішніх справ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Т. 1. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Слободзян А. П. Правообмеження особи у зв'язку із застосуванням до неї особистого зобов'язання / А. П. Слободзян // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 3. – С. 205–208.
4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>.
5. Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2(35). – С. 66–70.
6. Ухвала Першотравенського міського суду Дніпропетровської області від 06.09.2014 р. у кримінальному провадженні № 1-кп/0186/152/14 (справа № 186/1459/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40368516>.
7. Ухвала Великописарівського районного суду Сумської області від 18.03.2013 р. у кримінальному провадженні № 1-кп/575/7/13 (справа № 575/101/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30004129>.
8. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>.
9. Гаврилюк Л. В. Деякі особливості застосування електронних засобів контролю під час досудового розслідування / Л. В. Гаврилюк // Наука і правоохорона. – 2014. – № 1. – С. 97–102.
10. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.